

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ DENKLEMİ VE TÜRKİYE

Dr. Recep Yorulmaz

Ekonomi Çalışmaları Direktörü, ORSAM

AYBÜ Öğretim Üyesi

“

Suriye iç savaşında vekiller vasıtası ile yürütülen güç mücadelesinden ziyade bundan sonra devletlerin doğrudan karşı karşıya geleceği yeni bir aşamaya geçilmektedir.

”

Akdeniz, stratejik konumu dolayısıyla insanlık tarihinin her döneminde uluslararası güç denklemlerinde medeniyetlerin mücadele alanı olmuş önemli bir coğrafyadır. Asya, Avrupa ve Afrika'yı; Atlas Okyanusu ile Hint

Okyanusu'nu birbirine bağlaması, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık Boğazı gibi stratejik geçiş yollarına sahip olması, bölgeyi, tarihin her döneminde güç mücadelesinin merkezi yapmıştır. Akdeniz, her ne kadar coğrafi keşifler sonrasında ticari üstünlüğünü kısmi olarak yitirse de Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla birlikte yeniden önemli bir ticaret yolu haline gelmiştir. Bununla birlikte, Ortadoğu ve Karadeniz enerji kaynaklarının küresel pazarlara ulaştırılmasında da önemli ve stratejik bir geçiş güzergahı konumundadır.

Akdeniz, 21. yüzyılın başından itibaren enerji kaynaklarının taşıma alanı olmasının yanında yeni enerji

kaynaklarına sahip bir bölge konumuna gelmiştir. Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile uluslararası dinamikler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Değişen dinamikler enerji rekabetinin ve ihtilaflı konuların giderek artmasına ve krizlerin daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Keşfedilen hidrokarbon rezervleri ile enerji ticaretinde ihracatçı olmak isteyen bölge ülkeleri arasındaki rekabet ve deniz yetki alanlarının belirlenmesi, çıkarılacak rezervlerin hangi güzergahtan geçerek satışının yapılacağı konusundaki anlaşmazlıklar ve enerji talep piyasasında en yüksek paya sahip olan Avrupa ülkelerinin enerji ithalat bağımlılığında Rusya, Cezayir ve Nijerya'ya alternatif olarak yeni pazar arayışlarına girmesi krizi derinleştiren başlıca konular olmuştur.

“

122 trilyon metreküp hidrokarbon rezervinin olduğu tahmin edilen bölgede; üretim ve pazarlama noktasında avantajlı konuma gelecek olan aktörün kazanımları düşünüldüğünde bölgedeki mücadele daha kolay anlaşılacaktır.

”

Hali hazırda, Türk-Yunan uyuşmazlığı, Kıbrıs meselesi ve Filistin sorunu gibi konularda özellikle deniz yetki alanlarındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmadığı bir ortamda önemli miktarda enerji kaynağının keşfi, ülkeler arasında var olan yetki tartışmalarını alevlendirmiştir. Yukarıda sayılan krizlere ‘Enerji paylaşım krizi’ de eklenmiş durumdadır. Bu yeni krizin temelinde hidrokarbon ve petrol kaynaklarının paylaşımının olması, sorunun hem ekonomik hem de güvenlik boyutları ile ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Öte yandan, krizin

taraflarının yalnızca farklı devletler değil çeşitli uluslararası örgütler ve şirketlerin olması sorunu çok daha karmaşık bir hale getirmektedir. Söz konusu rezerv kaynağının miktarının büyük olması bu ölçekte bir karmaşayı açıklayacak en büyük etken olarak karşımıza çıkmaktadır. 122 trilyon metre küp hidrokarbon rezervinin olduğu tahmin edilen bölgede; üretim ve pazarlama noktasında avantajlı konuma gelecek olan aktörün kazanımları düşünüldüğünde bölgedeki mücadele daha kolay anlaşılacaktır.

Doğu Akdeniz bölgesinde ilk olarak Mısır'ın 1969 yılında doğalgaz bulmasıyla başlayan süreç diğer bölge ülkelerini de kaynak arama faaliyetlerine yönlendirmiştir. Mısır dışında bölgede kıyısı olan İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye Ku-

zey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan ve Türkiye de Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne göre bu kaynaklar üzerinde hak sahibidirler. Tüm bu ülkeler söz konusu haklarını kullanarak yeni rezerv keşifleri için çalışmalar yürütmektedirler.

“

İsrail açısından önemli olan nokta, doğalgazını Avrupa'ya transfer edebilmektir. Mevcut durumda ürettiği doğalgazı yalnızca Mısır ve Lübnan'a ihraç edebilmektedir. Doğalgazını Avrupa'ya transfer edebilmek için üç farklı güzergâh seçeneği bulunmaktadır.

”

Bölge Ülkelerinin Pozisyonları

Bölgede atılan her yeni adımın dengeleri değiştirdiği bir ortamda İsrail, Mısır ve GKRY'nin diğer bölge ülkelerinin haklarını göz ardı ederek kendi aralarında ve uluslararası anlamda çeşitli anlaşmalar yapma çabaları mevcut gerginlikleri arttırmaktadır. Rum kesimi, enerjide ticaret merkezi olma ümidi ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin de desteğini alarak 'Vasilikos Planı'nı (Tablo 2) gerçekleştirip bölgede bir LNG tesisi kurmayı amaçlamaktadır. Kurulacak LNG tesisiyle hem Afrodit sahasındaki doğalgazın hem de İsrail'in Leviathan sahasındaki doğalgazın buraya taşınarak işlenmesi planlanmaktadır. İşlenen bu enerji kaynaklarının dönecek boru hatlarıyla Yunanistan'a taşınması ve buradan Avrupa pazarına ulaştır-

Tablo 1. Doğu Akdeniz Enerji Havzası

Tablo 2. Vasilikos Planı

rılması hedeflenmektedir. Bunun yanında, GKRY'nin adanın güneyinde Fransa ve ABD'ye askeri üs kurma olanağı sunması ile başlayan Kıbrıs'ın militarize edilme çalışmaları tehlikeli ve bölgesel istikrarı bozucu etkilere kapı aralamaktadır.

İsrail açısından önemli olan nokta, doğalgazını Avrupa'ya transfer edebilmektir. Mevcut durumda ürettiği doğalgazı yalnızca Mısır ve Lübnan'a ihraç edebilmektedir. Doğalgazını Avrupa'ya transfer edebilmek için üç farklı güzergâh seçeneği bulunmaktadır. İlk seçeneği ve en makul olanı, doğalgazın

boru hattıyla Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer edilmesidir. İkinci seçeneği ise; Mısır'ın LNG tesislerini kullanarak Avrupa'ya transfer edilmesi ve son olarak East-Med Doğalgaz Boru Hattı'nın oluşturulmasıyla Türkiye'yi saf dışı bırakarak Yunanistan üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılmasıdır.

Bahsi geçtiği üzere, Türkiye, İsrail doğalgazını küresel pazara ulaştırmak için en az maliyetli ve en güvenli güzergahtır. East-Med öncesi tartışmalar enerjinin nasıl taşınacağı üzerine şekillenmekte ve İsrail Haifa-Ceyhan arası bir proje düşünülmekteydi. Aynı zamanda,

Leviathan sahasından çıkacak enerjinin de Kıbrıs üzerinden Mersin'e gitmesi tasarlanmıştı. Bölgede yaşanan son gelişmelerle oluşan yeni denklemler neticesinde; 7 milyar dolar gibi büyük bir maliyete sahip, İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya'yı kapsayan East-Med boru hattı projesi planlanmıştır.

Ancak, karar aşamasında daha çok siyasi kaygıların ağır bastığı söylenebilecek olan bu projenin gerçekleştirilebilmesi için; uluslararası deniz hukuku normlarına göre deniz altına döşenecek olan boru hatlarının kıta sahanlığından geçecek ülkelerden izin alma zorunluluğu vardır. Türkiye'nin kıta sahanlığından geçecek olan bu projenin gerçekleşmesine izin vermesi gelecekte Türkiye'nin bu bölgedeki kıta sahanlığı haklarının da tartışmaya açılması anlamına gelebilecektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin bu projeye onay vermesi mümkün görünmemektedir.

“

7 Kasım 2018'de deniz sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla ABD ve GKRY arasında savunma işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte, 'EuroAfrica Enterkonnekte' kablo ağı projesi, East-Med projesi ile birleştirilerek aynı şekilde Türkiye'nin kıta sahanlığından geçirilmesi planlanmaktadır.

”

Konuyla alakalı olarak 2 Kasım 2018'de düzenlenen Varna Zirvesi'nde East-Med projesinin Ege bölgesinden geçen kısmının genişletilme kararı alınmıştır. Bu ka-

Tablo 3. East-Med Boru Hattı Projesi

rar ile ABD kaya gazının buraya taşınmak sureti ile bölgeye satışı amaçlanmaktadır. Bu kararın hemen ardından 7 Kasım 2018'de deniz sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla ABD ve GKRY arasında savunma işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte, 'EuroAfrica Enterkonnekte' kablo ağı projesi, East-Med projesi ile birleştirilerek aynı şekilde Türkiye'nin kıta sahanlığından geçirilmesi planlanmaktadır. Mevcut Kıbrıs sorunu, bu projelerin gerçekleşmesi için en büyük engel olarak durmaktadır. Dolayısıyla, bölgedeki enerji mücadelesinde taraf olan tüm aktörler, Kıbrıs meselesinin çözüme kavuşması için baskı yapmaktadır. Zira, söz konusu projelerin hayata geçirilebilmesi için öngörülen 7 yıllık süreç içerisinde Kıbrıs'ta tek bir devletin kurulması, bölgede daha rahat hareket edebilmek bakımından, taraflar için önemlidir.

“

Türkiye, enerjide dışa bağımlılığı azaltma, bölgede enerji ticaret merkezi olma ve kaynakların transferini sağlama konusunda kendisine bir hedef belirlemiştir.

”

Öte yandan, tercih ettiği sürdürülebilir ekonomik büyüme politikası ile uyguladığı küresel üretim yöntemleri gereği enerji bağımlılığı her geçen gün artan Çin'in de bölgeye ilgisi artmaktadır. Çin'in enerji güvenliğini teminat altına alması ve ülkenin enerji yapısını temiz enerjiye dönüştürmesi bakımından söz konusu bölgelerle yürütülen enerji diplomasisi önemli bir stra-

tejik değere sahiptir. Bu bağlamda Çin, Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerinde yürütülen uluslararası mücadeleyi, Ortadoğu'da izlediği politikalar ile paralel şekilde, taraf olmadan, yakından takip etmektedir. Özellikle Çin'in yukarıda bahsedilen enerji politikası gereğince hazırladığı "Bir Kuşak Bir Yol" projesi için de Doğu Akdeniz önem arz etmektedir. Bu projenin inşasında aktif bir rolü olması planlanan Doğu Akdeniz bölgesi için Çin, özellikle GKRY yönetimi ile temaslarda bulunmaktadır. Bu doğrultuda; turizm, ticaret, yenilenebilir kaynaklar, araştırma ve eğitim alanlarında mevcut iyi ilişkilerin güçlendirilerek geliştirilmesi yönünde iki ülke arasında diplomatik temaslarda devam etmektedir.

Bölgedeki Enerji Denkleminde Türkiye

Mevcut duruma bakıldığında, dünya hidrokarbon rezervlerinin üçte ikisine yakınının bu havzada yer alması, özellikle, Türkiye'nin ekonomik dönüşümünde önemli yardımcı bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Türkiye'nin enerji bağımlılığının halen %70 seviyelerinde olması bölgede yeni oluşan denklemler açısından bakıldığında ise bir handikaptır. Bu bakımdan Türkiye, enerjide dışa bağımlılığı azaltma, bölgede enerji ticaret merkezi olma ve kaynakların transferini sağlama konusunda kendisine bir hedef belirlemiştir. Zira, kaynaklara sahip olan ülkeler kadar kaynakların transferine aracılık eden ülkelerin de önemi büyüktür. Zira, enerji kaynağına sahip olmak ne derecede önemli ise bu enerjinin nihai tüketiciye ulaşımını

sağlamak da o derece öneme sahiptir. Dolayısıyla, arz güvenliği ve talep güvenliği konuları son dönemde bölgede yaşanan olaylar ile önem kazanmıştır. Türkiye ise tam bu noktada duruşunu enerjinin arz ve talep güvenliğinin sağlanması olarak belirlemiştir. Türkiye, enerjide ticaret merkezi olma hedefine ulaşmak için kendi güvenliğini korurken diğer taraftan da bölgedeki kaynakların arz güvenliği noktasında önemli adımlar atmaktadır. Türkiye, geniş anlamda, çevresinde bir enerji transit merkezi konumundadır. Bölgesindeki; Rusya, İran, Azerbaycan ve Irak'taki enerji kaynakları hali hazırda Türkiye üzerinden dünya piyasalarına aktarılmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği üzere, bölgede tek taraflı denklemlerin ortaya çıkmasının temel sebebi Türkiye'yi enerji denkleminden çıkarma isteğidir. Türkiye ise bu konuda planlanan projelerin yüksek maliyetleri ve Türkiye'nin coğrafi konumunun verdiği avantajı kullanarak bölgedeki en önemli aktör olduğunu savunmaktadır. Türkiye, Antalya ve Mersin'de Fatih Sondaj Gemisi ile başlattığı faaliyetler ile kendisinin de bu bölgede aktör olduğunu göstermektedir. Bölgedeki hidrokarbon kaynaklarına ulaşabilmek Türkiye için hem enerji bağımlılığını azaltma hem de enerji transferinde ticaret merkezi olma hedefleri açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, konunun bir diğer önemli boyutunun bölgede enerji ticaret merkezi olma mücadelesi olduğu görülmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında, bölgedeki bahsi edilen enerji hamlelerine karşı atılan en önemli adı-

mın Kıbrıs'a Barış Suyu projesi olduğu söylenebilecektir. Bu proje ile Kıbrıs Türklerinin önemli bir stratejik güç elde ettiği görülmektedir. Bunun yanı sıra, 21 Eylül 2011 tarihinde New York'ta Türkiye ile KKTC arasında uluslararası hukuka uygun olarak Kıta Sahaneliği Sınır Belirleme Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmanın akabinde, 22 Eylül 2011'de KKTC Bakanlar Kurulu'nca 7 ruhsat sahası belirlenerek KKTC Enerji Bakanlığı ile TPAO arasında bir anlaşma yapılmıştır. Buna göre; Türkiye, Siem Lousia, Siem Sasha, Siem Sophie ve yerli üretim olan Fatih sondaj gemileri ile 30 Ekim 2018 – 27 Nisan 2019 tarihleri arasında bu bölgelerde arama faaliyetleri yürütme yetkisi elde etmiştir. Türkiye, ayrıca, 2019 Ocak ayının 2. haftası itibarıyla Doğu Akdeniz'deki doğal gaz arama sahasını genişletmiştir. Türkiye'nin bu noktada çevre ülkeleriyle deniz yetki alanlarını ve sınırlarını belirlemesi gerekmektedir.

2002 yılı Türkiye için bölgede atılan adımlar açısından önem arz etmektedir. Zira 2002 yılından itibaren yabancı bandrollü gemiler Türkiye'nin egemenlik sınırları içerisinde arama yapma girişimlerinde bulunmaya başlamışlardır. Türkiye

2002'den günümüze kadar hukuksal hakkı olarak bu girişimlere engel olmaktadır. Bölgede kendisi olmadan enerji güvenliğinin olmayacağını her fırsatta kanıtlayan Türkiye, coğrafi konumunun da vermiş olduğu bu özelliği sayesinde uluslararası bir güç olma yolunda avantaj sahibidir. Bölgedeki su ihtilafları meselesi de Türkiye'nin sahip olduğu su kaynakları itibarı ile bölgede önemli bir güç teşkil ettiğinin göstergesidir.

Politika Önerileri

Bölgedeki paydaş ülkelerin kendi aralarında veya tek taraflı olarak attıkları adımlar zaman zaman büyük gerginliklere yol açmaktadır. Örneğin, Lübnan'ın yaptığı son sismik araştırma ihalesi sonrası İsrail ile ilişkileri kopmuştur. İsrail, bölgede ana aktörlerden biridir ve hemen hemen her ikili anlaşmada taraf konumundadır. Fiziki olarak işgal altında tuttuğu Filistin'in bölgedeki uluslararası hukuk çerçevesinde hakkı olan kıta sahanlığının kullanımına da izin vermemektedir. Bu gerçeklik konunun bir diğer çözümsüz ve hukuksuz boyutudur.

Öte yandan, GKRY'nin, Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de çevreleme adına yürüttüğü çok yönlü dış politika,

nihayetinde Rusya'nın da Doğu Akdeniz'den izole edilmesine yol açmaktadır. Bu noktada Rum Yönetimi'nin hedefi Türkiye iken, Avrupa Birliği ve ABD'nin hedefinin Rusya olduğu anlaşılmaktadır. Avrupa, enerji yönünden Rusya'ya bağımlı bir bölgedir. Rusya ile Avrupa arasında yaşanan diplomatik gerginliklere rağmen, enerji ithalatının büyük bir kısmı, zorunlu bir şekilde, Rusya'dan tedarik edilmektedir. Avrupa Birliği bu sebeple, Doğu Akdeniz'de Rum tezlerini desteklemekte ve yakın gelecekte ucuz ama riskli gördüğü Rus gazından kurtulmanın hesabını yapmaktadır. ABD'de de Avrupa'yı söz konusu enerji esaretinden azat etme ve Rusya'yı Akdeniz'den çıkartma niyetiyle bu politikaya sıcak bakmaktadır.

Türkiye, enerji kaynaklarına sahip ülkeler ve bu kaynaklara ihtiyaç duyan ülkeler arasında sahip olduğu coğrafi konumun avantajlarıyla üstlendiği önemli rollerle bölgedeki sorunları barış ve istikrar ortamı sağlayarak çözüme kavuşması için sağduyuyla hareket etmektedir. Türkiye, bölgedeki anlaşmazlıklar nedeniyle üretilen enerjiyi pazara ulaştırmak için planlanan projelerin ertelenmesi sorunun işbirliği ve karşılıklı anlayış içerisinde çözüme kavuşturulabileceğine inanmaktadır. Bölge açısından enerji transferinde en ideal güzergâh olan Türkiye, mevcut uluslararası enerji projelerine ek olarak Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan kaynakların transferi ile enerjide merkez ülke olma fırsatını somutlaştırarak enerji alanında bölgedeki ticaret merkezi olma hedefine ulaşabilecektir.

